

ПРЕДИ 110 Г. Е ИЗДАДЕНА БРОШУРАТА „ГОВОРЕТЕ БЪЛГАРСКИ!”

На 15 септември 1913 г. [1] във Варна е основано Варненското национално и културно дружество. Непосредствено след това то насочва усилията си преди всичко към необходимостта варненци да ползват официалния език на страната, като издава брошурата „Говорете български!” [2]. Изминали са 35 години от Освобождението от петвековното турско робство (наричано в наши дни гальовно „османско владичество”) и за мнозина съвременни български читатели подобен призив положително изглежда куриозен, но за онова време той е колкото тъжна, толкова и срамна реалност.

През 1888 г. във Варна пристига юристът Александър Дякович (1860–1931 г.), който е назначен за председател на Варненския окръжен съд. Той е болградски българин, като опълченец участва в отбраната на връх Шипка, след Освобождението работи като съдия и прокурор в София, Русе и Търново [3]. В тези три града през първото свободно десетилетие българският език вероятно е бил на почит много повече, отколкото във Варна, за което свидетелстват спомените на Ал. Дякович за първите му впечатления при пристигането му с кораб от Бургас: „още със слизането си чува от лодкарите само турски и гръцки думи. „На тези два езика – спомня си той – бях посрещнат на суша, с тях ме съпроводи и до хотела. И дори в митницата [...] Чудно! Влизам в хотел „Комерсиал” и до тука българска дума [не чух], па и нрави особени, ориенталски! Споходихме надвечер приморската градина [...] Поръчките стават много шумно и с рев по гръцки [...] Разговорът и тук е на тия два езика (турски и гръцки, И.А.)” [4, с. 35]. Ако към 1888 г. във Варна българите са най-малобройната етническа група, това би обяснило що-годе причината за загърбването на официалния

език в страната. Но към тази година **местните жители са 25 256, от които най-много – 8 449 (33 на сто), имат за майчин език българския, 7569 (30 на сто) – турски, 5 243 (22 на сто) – гръцки и 3 815 (15 на сто) – други** [5, с. 7].

През 1893 г. Варненският Градски общински съвет приема решение за годишните такси на надписи:

„[...] а) Само на Български език	Годишно	3 лв
б) На Български и друг	„	10 лв
в) Само на друг език	„	50 лв [...]

Както виждате, за надпис само на чужд език по онова време годишната такса е близо **17 пъти по-висока!** Като се има предвид, че в наши дни по варненските улици все по-рядко се забелязват търговски обекти с рекламни надписи на български език, въвеждането на тази **такса за чуждопоклонничество** положително би осигурило приличен приход за общинския бюджет.

Към 1905 г. Тутракан има десетхилядно население (към септ. 2022 г. – 9 000 души), от които повечето са румънци (наричани тогава ромъни). Затова „из улиците се чува повече ромънски език (болд, И.А.), та не на малцина посетители Тутракан е правил впечатление на ромънски град” [7].

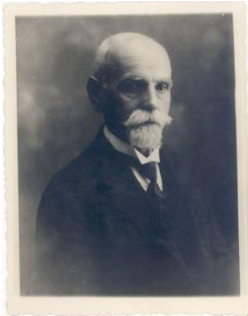

Александър Кръстев (1879–1945 г.), 1935 г. -

<http://static.bnr.bg/gallery/cr/afeae277360310ce9a7f71e97637285a.jpg>

През 1907 г. учителят по музика Александър Кръстев се премества със семейството си от Лом във Варна. След години дъщеря му си спомня за първите впечатления от пристигането в морския град: „Град конгломерат: навред се чува турска, гръцка, арменска, албанска реч. Латерни, мандолини... А в учрежденията – табелки: „Говорете български!” На Добри Христов сигурно му е било по-лесно – знаел е турски език от майка си” [8, с. 22]. На следващата година Варненският Градски общински съвет назначава тричленна комисия, „на която се възлага да проучи въпросът за преименуване на всички махали, улици и площади, лозя и пр. в гр. Варна, които имат турски наименования с български имена и да намери

подходящи за това български такива” [9]. Един от членовете на тази комисия е Иван Церов, който година по-късно става варненски кмет и още в началото на мандата си заявява решимостта си да защитава българщината, като на 6 юли 1909 г. издава забележителната заповед № 471:

Иван Церов (1857–1938 г.) –

https://i.actualno.com/actualno_2013/upload/2019/04/17/5cb6dbea530d490845699a00f9fb8cffce77d84357d3a_0.jpg

„Подписаният Варненски Градски Кмет, понеже забелязах, че навсякъде из града продажбата на разни стоки, съестни предмети и др., става не на официалния български език, а на чужд и че, **ако това се остави да продължава и за в бъдеще, зле ще атестира нашите национални чувства и стремежи** (болд, И.А.), на основание чл. 64 от закона за градските общини,

З а п о в я д в а м,

Занапред строго забранявам продажбите из града и околностите му, на разнос, на сергия и пр., да става на чужд език, освен на официалния български език.

Нарушителите на тая ми заповед ще се наказват с глоба от 1 до 50 лв, съгласно чл. 72 от зак. за градските общини. [...]” [10].

През 1913 г., два месеца след основаването на Варненското национално и културно дружество, кметът Александър Василев, който е негов член, издава заповед № 742, която дословно повтаря текста на гореспоменатата заповед № 471 от 1909 г. на Ив. Церов [11]. Формално погледнато, тя декларира подкрепата на градската власт за задължителното ползване на българския език поне по време на местната търговия. На практика обаче подсказва, че въпреки кметските заповеди варненските жители продължават да не уважават официалния език на страната. Доказват го редица нелицеприятни факти от следващите десетилетия.

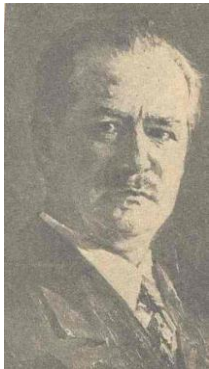
През август 1915 г. един софиянец съобщава: „[...] във Варна се срещат навсякъде надписите „Говорете български”, а в София: „Пазете се от крадци [...]” [12]. На 8 октомври 1917 г. полк. Перикъл Димитров

(1862–1941 г.), началник на Варненския укрепен пункт, издава Заповед по Варненския гарнизон № 5:

„От известно време, въпреки издадените от Комендантството разпореждания, обявени в „Ежедневния Бюлетин“, че се запрещава говоренето на чужди езици, освен българския, се забелязва, че почти навсякъде из града продължава да се говори на чужди езици, като не се обръща внимание на издадената за целта заповед. За да се улесни службата на Комендантските органи и за залавянето на всички ония, които търсят случаи да пакостят, както и да се ограничи разпространяването тревожни слухове, заповядвам занапред да се говори навсякъде само **Български език**. Изключение ще се допуска само на офицерите и войниците от съюзните нам армии. Изпълнението на настоящата ми заповед възлагам на всички военни и административни органи да следят най-строго за това, като на всички провинили се да се съставят актове и се задържат в Комендантството. На съдържателите на всички публични заведения, дюкяни и магазини, ако допуснат да се говори на чужд език в заведенията им, освен, че ще се съставят актове, но и ще се затварят заведенията им” [13].

На 30 януари 1920 г. във Варна тържествено отбелязват рождения ден на българския цар. Пряк участник в събитието (Б. Доброполски) си спомня 11 години по-късно, че всички местни консули поднасят поздравленията си за благополучието на държавния глава пред окръжния управител на турски език, защото нито един от консулите не знае български език, а окръжният управител освен български владее само турски. По този повод Б. Дългополски отбелязва: „И така аз се убедих окончателно, че дипломатически език във Варна е турския. . . В последствие научих, че с изключение на консулите на великите сили, които са титуляри на своите правителства, всички консули на останалите по-малки държави са „почетни“, т. е. местни жители, видни и богати търговци, чужденци, които изпълняват функциите на дипломати на упълномощилите ги правителства. Те, ако и да живеят, търгуват, имат имоти тук и събрали състояние във Варна, **не знаят българския език. Тук те са научили турски, защото вред им трябва този език: в търговията, на пристанището, в митницата, с една реч вред в пиацата**” [14]. През 1931 г. Б. Доброполски отново посещава Варна и публикува в местен вестник срамна картина на масово погазване на българския език: „Господствующ език във Варна все си остава турския и след 53 години

отъ Освобождението – откак този град влезе в пределите на българската държава. На пристанището, по учрежденията, кафенетата, ресторантите, на борсата, с една реч **вред, говорят преимуществено на турски език.** Българи, евреи, арменци, гърци, гагаузи – всички говорят турски. По стените на учрежденията ще видите да се мъдрят надписи: „Говоренето български е задължително!“ И въпреки всичко, твърде на често, ще чуете, как чиновници и публика се обясняват по турски. **Господствующ език във Варна е турския!** Но варненци не се отказват от този език и когато са далеч от района си. През войните славният Приморски полк, където и да се появеше, обръщаше внимание, че войници, подофицери, пък и офицери говорят турски. **На Чаталджанската позиция, през 1912 год., приморци поставяха в недоумение другите полкове с официалния си език**” (болд, И.А. [14].

Никола Михайлов (1876–1960 г.) – <http://art.blog.libvar.bg/wp-content/uploads/sites/2/2015/02/mih.jpg>

През 1924 г., след осемгодишно пребиваване в чужбина, в България за кратко се завръща изтъкнатият български художник Никола Михайлов. Единственото впечатление за посещението си в морската столица, което споделя в писмо до свой приятел, е следното: „Ходих и във Варна – **още турски и гагаузки град.** Чудни сме ние българите – не можем да асимилираме чуждото население, и туй-то. Напротив – **ние, българите, се асимилираме в родината си с чуждото**” (болд, И.А.) [15].

На 10 юни 1930 г. Седмият редовен събор на Българския народен морски сговор приема дейна програма на организацията през петилетието 1930–1935 г., в която е предвидено следното направление на дейност: „Б. Н. М. С. ще настоява пред съответните власти и органи **да се забрани говоренето в крайморските и дунавски села и градове на чужд език в учрежденията и обществените места, а така също да се уволняват от служба – държавна, окръжна или общинска – лицата, които не се съобразяват с тези разпоредби**” (болд, И.А.) [16, с.17].

През 1932 г., **54 години след Освобождението**, д-р Петър Скорчев, директор на Варненската бактериологична и противобясна станция, с удивление изтъква: „В много от тях (банки и учреждения, И.А.) стоят окачени надписи: „Говорете български” – **С турски във Варна вред можем да си послужим, но с български рискуваш тук и там да останеш неразбран**” (болд, И.А.) [17].

В наши дни е публична тайна, че има райони в страната, където местното население има съществени трудности с ползването на официалния български език. Не по-малък проблем е обаче **агресивното модно замърсяване на родната реч с англицизми и американизми** (грозотии като съпорт, съпортвам, рисърч, рисърчвам, ъпгрейдвам, уау и т.п.) през последните три десетилетия, но това е вече друга тема.

Литература и бележки

1. **Всички дати до 31 март 1916 г. са по Юлианския календар (стар стил).**
2. **Държавен архив – Варна.** „Говорете български!“ – <https://bg-facebook.com/VarnaArchives/posts/3722293994549647/> (Публикувано 10 май 2021 г.)
3. **Александър Дякович.** – https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%8A%D1%80_%D0%94%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
4. **Стоянов, Петър.** Стара Варна. В първите години след Освобождението 1878–1890. Варна, СТЕНО, 1992. 156, 8 с.
5. **Кукушев, Константин.** Към корените на българската музикална култура във Варна през втората половина на XIX-ти и първите десетилетия на XX-ти век. – Известия на Съюза на учените - Варна 2013, 3-8. – https://www.su-varna.org/izdaniy/Kultuta-13/pages_03_08.pdf
6. **Извод от Решенията на Варн. Град. Общ. Съвет.** – Варн. общ. в-к, № 5, 10 февр. 1893, 3-6.
7. **Владимир.** Тутракан. – Илюстрация Светлина, 1905, № 4, 24-25.
8. **Ранкова, Велислава.** Александър Кръстев. [Биография]. София, Музика, 1980. 128 с.
9. **Извод от Решенията на Варнен. Град. Общ. Съвет.** Протокол № 46. От 10 Октомврий 1908 г. – Варн. общ. в-к, № 29-30, 31 дек. 1908, с. 2-3.
10. **Заповед № 471. гр. Варна, 6 Юлий 1909 година.** – Варненски общ. в-к, № 34-35, 28 юли 1909, с. 3-4.
11. **Заповед № 742 гр. Варна, 7 ноември 1913 година.** – Варненски общ. в-к, № 4, 4 дек. 1913, с. 6.
12. **Пилигрим.** Спомени от Варна (Щрихи на един софиянец). – Победа (Варна), г. I, № 10, 22 авг. 1915, с. 2.
13. **Заповед по Варненския гарнизон № 5, гр. Варна, 8 Октомврий 1917 година. § 3.** – Ежедневен бюлетин (Варна), г. I, № 326, 11 окт. 1917, с. 1.

14. **Доброполски, Б.** Дипломатическият език в Варна. – Славянин (Варна), г. XVIII, № 36, 14 март 1931, с. 2.

15. **Михайлов, Никола.** Към Америка и в Ню Йорк (Бележки и впечатления). – Мир, № 7103, 16 февр. 1924, с. 4.

16. **Дейна програма на Българския Народен Морски Сговор за петилетието 1930–1935 год., приета от VII редовен събор на Б. Н. М. С. в Лом на 10 юни 1930 г.** – Морски сговор, 1930, № 7, 15-17.

17. **Скорчев, П. Д. д-р.** Летовище Варна (Наблюдения и пожелания). 3. Българският език във Варна. – Варненска поща, № 4914, 21 юли 1932, с. 2.

Иван АЛЕКСИЕВ